

УДК 342.7

DOI 10.31732/2708-339X-2024-14-A12

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ЛЮДИНИ НА ЗВЕРНЕННЯ ДО ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА ДОСТУПУ ДО ІНФОРМАЦІЇ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Француз А.Й.,

*Герой України, Заслужений юрист України,
доктор юридичних наук, професор
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: anatoliyff@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2861-1252>*

Кушнір А.Г.,

*здобувачка ступеня вищої освіти «Магістр»
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113,
e-mail: KushnirAH@krok.edu.ua*

THEORETICAL AND PRACTICAL PROBLEMS OF IMPLEMENTING THE CONSTITUTIONAL RIGHT OF A PERSON TO APPLY TO GOVERNMENT BODIES AND ACCESS TO INFORMATION AND WAYS TO OVERCOME THEM

Frantsuz A. Yo.,

*Hero of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine,
Doctor of Legal Sciences, Professor,
Head of the Department of State and Legal Disciplines of «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: AnatoliyFJ@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2861-1252>*

Kushnir A.H.,

*graduate of the Master's degree
of «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: KushnirAH@krok.edu.ua*

Анотація. Право на пошук, збір та отримання інформації є складовою демократії та свободи вираження поглядів. У статті наведено поняття основних видів звернень громадян, узагальнено проблеми реалізації конституційного права особи на звернення до органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності, засобів масової інформації, посадових осіб відповідно до їх функціональних обов'язків із заявами, скаргами та пропозиціями щодо сфер їх діяльності. Дотримання державним апаратом принципів прозорості є запобіжником розвитку корупції, системних порушень прав людини, приховування інформації та інших негативних явищ. Важливим елементом у покращенні ситуації із відкритістю держави є моніторинг та громадський контроль. Отож, базуючись на поставлених проблемах, у роботі запропоновано можливі шляхи щодо їх вирішення, в тому числі шляхом прийняття нового законодавства, на прикладі проєкту Закону України «Про звернення». У науковій статті розглянуто ключові моменти та новинки проєкту закону, а також проаналізовано недоліки та можливі наслідки під час практичного його застосування, відповідальними особами за роботу зі зверненнями громадян і організації особистого прийому та заявниками.

Зокрема, у статті автор приділяє увагу проблематиці розгляду звернень громадян та організації особистого прийому представниками уповноважених органів, установ та організацій під час дії воєнного стану задля підвищення рівня порозуміння і взаємодії апарату держави та суспільства. Розроблення прозорого та ефектив-

ного нормативно-правового забезпечення суспільних відносин у цих сферах, може підвищити рівень довіри громадян до держави. Також, на думку автора, розвиток нормативно-правового регулювання у цьому колі відносин має беззаперечний вплив не тільки на подальший розвиток галузі та її правове регулювання, а й матиме наслідки для України у післявоєнний період відбудови.

Ключові слова: звернення громадян, конституційне право на звернення, держава та народ, демократія, громадянські права, держава і суспільство, звернення громадян під час воєнного стану, особистий прийом громадян, воєнний стан, проблеми розгляду звернень громадян, органи державної влади, суб'єкти звернення, проєкт Закону.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 1, бібл.: 8.

Abstract. The law to search, collect and receive information is a component of democracy and freedom of expression. The article provides the concept of the main types of appeals by citizens, summarizes the problems of realizing the constitutional right of a person to appeal to state authorities, local self-government, associations of citizens, enterprises, institutions and organizations regardless of the forms of ownership, mass media, officials in accordance with their functional duties with statements, complaints and proposals regarding their spheres of activity. Compliance with the principles of transparency by the state apparatus is a safeguard against the development of corruption, systemic violations of human rights, concealment of information and other negative phenomena. An important element in improving the situation with the openness of the state is monitoring and public control. Therefore, based on the posed problems, the paper proposes possible ways to solve them, including through the adoption of new legislation, using the example of the draft Law of Ukraine «On Appeals». The scientific article examines the key points and novelties of the draft law, as well as analyzes the shortcomings and possible consequences during its practical application by persons responsible for working with appeals from citizens and organizations of personal reception and applicants.

In particular, in the article, the author pays attention to the problems of consideration of appeals from citizens and the organization of personal reception by representatives of authorized bodies, institutions and organizations during martial law in order to increase the level of understanding and interaction between the state apparatus and society. The development of transparent and effective regulatory and legal provision of public relations in these areas can increase the level of trust of citizens in the state. Also, according to the author, the development of regulatory and legal regulation in this circle of relations has an undeniable impact not only on the further development of the industry and its legal regulation, but will also have consequences for Ukraine in the post-war reconstruction period.

Keywords: appeals of citizens, constitutional right to appeal, state and people, democracy, civil rights, state and society, appeals of citizens during martial law, personal reception of citizens, martial law, problems of consideration of appeals of citizens, state authorities, subjects appeal, draft law.

Formulas: 0, fig.: 0, table: 1, bibl.: 8.

Постановка проблеми. Право на звернення особи до органів державної влади закріплено у статті 40 Конституції України. Усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк [1]. Це право не може бути обмеженим навіть в умовах воєнного та надзвичайного стану (стаття 64 Конституції України). Це зумовлено правовою природою «інституту звернення» до суб'єктів владних повноважень, як ефективного правового інструмента, шляхом застосування якого громадяни можуть реалізувати будь-які інші права – соціально-економічні, політичні та особисті [3].

Мета статті на основі аналізу літератури, законодавства та відповідних роз'яснень основних положень нормативно-правового регулювання конституційного права на звернення, визначення основних проблем, що по-

требують вирішення, пропозиції шляхів подолання проблем у сфері звернень громадян.

У статті ми говоримо про звернення громадян, як людини, особи, не виокремлюючи «громадянина України» в окрему категорію, оскільки особи, які не є громадянами України, але законно знаходяться на її території, мають таке ж право на подання звернення, як і громадяни України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами.

Аналіз останніх публікацій експертів. Питанням забезпечення права особи на звернення до органів влади та на особистий прийом громадян керівниками цих органів присвячено чималу кількість праць, методичних рекомендацій та брошур громадських організацій, що здійснюють свою діяльність у цій сфері нормативно-правових відносин. Зокрема, питання досліджували такі автори: Котляр Д., Головенко Р., Андрусів В., Красноступ Г., Олексіюк Т., Мірошніченко О., Снігур І., Мельник О., Француз А. Проте ємність даної тематики, відбиток часу, у якому нам доводиться жити та працювати на сьогодніш-

ній день, потребує більш детального її висвітлення.

Виклад основного матеріалу. У одній із своїх праць Француз А. Й. говорить, що «на сьогоднішній день важливою у політиці всіх держав світу є проблема гарантування та реалізації прав і свобод людини та громадянина. Саме гарантування прав і свобод людини і громадянина та їх практична реалізація є тим критерієм, за яким оцінюється рівень демократичного розвитку будь-якої держави і суспільства в цілому» [8, с. 645]. Із цієї думкою науковця важко не погодитись. У цій

статті ми поговоримо про один з проявів демократії – право на звернення громадян.

Насамперед наведемо загальні визначення понять щодо яких проводилося дослідження. Отже, під зверненнями громадян слід розуміти викладені в письмовій або усній формі пропозиції (зауваження), заяви (клопотання) і скарги (стаття 3 Закону України «Про звернення громадян»), які потребують вчинення певних дій. Звернення може бути індивідуальним чи колективним [2].

У таблиці 1 наведемо поняття основних видів звернень громадян [7].

Пропозиція (зауваження)	звернення, де висловлюються порада, рекомендація щодо діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування, депутатів усіх рівнів, посадових осіб, а також висловлюються думки щодо врегулювання суспільних відносин та умов життя громадян, вдосконалення правової основи державного і громадського життя, соціально-культурної та інших сфер діяльності держави і суспільства
Заява (клопотання)	звернення із проханням про сприяння реалізації закріплених Конституцією та чинним законодавством їх прав та інтересів або повідомлення про порушення чинного законодавства чи недоліки в діяльності підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, народних депутатів України, депутатів місцевих рад, посадових осіб, а також висловлення думки щодо поліпшення їх діяльності. Клопотання - письмове звернення з проханням про визнання за особою відповідного статусу, прав чи свобод тощо
Скарга	звернення з вимогою про поновлення прав і захист законних інтересів громадян, порушених діями (бездіяльністю), рішеннями державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, об'єднань громадян, посадових осіб

Таблиця 1. Види звернень громадян [7].

Строк надання відповіді на звернення не більше 1 місяця від дня його надходження, а те, яке не потребує додаткового вивчення, - невідкладно, але не пізніше п'ятнадцяти днів від дня отримання. Якщо в місячний термін вирішити порушені у зверненні питання неможливо, керівник відповідного органу, підприємства, установи, організації або його заступник встановлюють необхідний термін для його розгляду, про що повідомляється особі, яка подала звернення. При цьому загальний термін вирішення питань, порушених у зверненні, не може перевищувати сорока п'яти днів, наголошено у статті 20 Закону України «Про звернення громадян» [2].

Ось тут іноді і виникає проблема. Як

обґрунтувати, що звернення додаткового опрацювання не потребує і може бути вирішено невідкладно, що державний орган не затягує вирішення питання навмисне? Приклад вирішення цього питання можливо знайти в законодавстві інших країн. Наприклад, в Законі Республіки Казахстан «Про порядок розгляду звернень фізичних та юридичних осіб», який діяв на території республіки до 2021 року і втратив чинність у зв'язку з прийняттям Адміністративного процедурно-процесуального Кодексу Республіки Казахстан, було закріплено, що «звернення фізичної і (або) юридичної особи, розгляд якого не потребує отримання додаткової інформації від інших суб'єктів, посадових осіб або проведення перевірки з виїз-

дом на місце...розглядаються в 15-денний термін». [4] Вважаю за доречне, прописати в українському законодавстві схоже обґрунтування, що конкретизувало б трактування норм права.

Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» в державі введено режим воєнного стану. У контексті реалізації конституційного права на звернення гарантується неможливість встановлення обмежень таких його елементів: подати звернення; отримати обґрунтовану відповідь; отримати таку відповідь у встановлений законом строк. Ці елементи основоположні і не можуть бути обмежені [3].

Водночас Законом України «Про звернення громадян» закріплені й інші додаткові права, пов'язані з розглядом звернення та способом вирішення порушених питань. Це зокрема, право на особистий прийом керівниками та іншими посадовими особами суб'єктів владних повноважень, право бути присутнім при розгляді звернення, подавати додаткові аргументи особі, яка здійснює розгляд звернення тощо [3].

Реалізація цих додаткових прав в умовах воєнного або надзвичайного стану може бути ускладнена з огляду на певні об'єктивні чинники (повітряна тривога, комендантська година на деяких територіях, тощо) та необхідність здійснення заходів правового режиму воєнного стану, визначених у статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Державними органами влади введено додаткове обмеження доступу до адмінбудівель, пропускний режим, зміну тривалості робочого часу та інші безпекові заходи [3].

У випадку впровадження зазначених обмежень за певних обставин реалізація будь-яких прав, пов'язаних з особистою присутністю заявника та інших дотичних прав, визначених у Законі України «Про звернення громадян», може бути ускладненою або взагалі неможливою. Під час повітряної тривоги у державного органу виникає обов'язок забезпечити укриттям осіб, що знаходяться в будівлі, що фактично іноді зробити не можливо (обмежена кількість місць у сховищі чи просто відсутнє укриття).

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини на допомогу державним

органам влади та іншим зацікавленим установам, організаціям та громадянам надав низку роз'яснень, зокрема і щодо особистого прийому громадян та особистого супроводу при розгляді їх звернень. Де зазначено, що серед таких прав, які може бути ускладнено або неможливо реалізувати в умовах воєнного стану, є наступні:

- право на особистий прийом;
- особисто викласти аргументи особі, яка перевіряла заяву чи скаргу, та брати участь у перевірці поданої скарги чи заяви;
- знайомитися з матеріалами перевірки;
- подавати додаткові матеріали або наполягати на їх запиті органом, який розглядає заяву чи скаргу;
- бути присутнім при розгляді заяви чи скарги [3].

Відповідно до доручення Прем'єр-міністра України Дениса Шмигала від 23 червня 2022 року № 14838/1/1-22 на міністерства та інші центральні органи виконавчої влади покладено забезпечення виконання положень Закону України від 17 лютого 2022 року № 2073-IX «Про адміністративну процедуру» згідно з планом організації підготовки проєктів актів та виконання інших завдань, необхідних для забезпечення реалізації цього Закону.

У зв'язку з викладеним, а також на виконання пункту 43 плану заходів з реалізації Стратегії реформування державного управління України на 2022-2025 роки, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 липня 2021 року № 831 «Деякі питання реформування державного управління України», Міністерство юстиції України підготувало проєкт Закону України «Про звернення» (далі – проєкт Закону). Зупинимось на деяких нормах цього проєкту докладніше.

Новинкою проєкту є поняття «суб'єкт звернення» та «суб'єкт розгляду звернення». Відповідно до ст. 3 проєкту Закону суб'єкт звернення – фізична особа (громадянин України, іноземець чи особа без громадянства, яка перебуває в Україні на законних підставах), юридична особа, громадське об'єднання, що не має статусу юридичної особи (далі – Заявник).

Суб'єкт розгляду звернення – державний орган, орган місцевого самоврядування,

підприємство, установа, організація незалежно від форми власності, об'єднання громадян, посадові особи, до повноважень яких належить розгляд порушених у зверненнях питань (далі – Суб'єкт розгляду) [5].

Тобто тут з'являється юридична особа, як суб'єкт звернення. За чинним законодавством, відповідно до Закону України «Про звернення громадян» розглядалися звернення фізичних осіб та громадських організацій. Пропозиція додати і юридичних осіб зумовить збільшення навантаження та посадових осіб, які причетні до прийому та розгляду звернень громадян.

Відповідно до частини 5 статті 4 проекту «У разі коли у зверненні містяться пропозиції, рекомендації, повідомлення про проблему, зауваження щодо формування та реалізації державної політики, дій чи бездіяльності посадових осіб органів державної влади та інших державних органів, органів місцевого самоврядування, вирішення питань місцевого значення, врегулювання суспільних відносин у відповідній сфері, поліпшення діяльності суб'єкта розгляду, вимоги надати роз'яснення щодо питань формування та реалізації державної політики, вирішення питань місцевого значення, які не належать до компетенції суб'єкта розгляду, таке звернення в розумний строк, але не більше п'ятнадцяти календарних днів надсилається за належністю, про що не пізніше наступного робочого дня письмово повідомляється суб'єкту звернення, або у межах цього ж строку йому надається інформація щодо повноважень суб'єкта розгляду». По-перше, з положень проекту не вдається з'ясувати у яких випадках який спосіб реагування має застосовуватись. По-друге, викликає сумніви обґрунтованість підходу, за яким суб'єкт розгляду звернення має самостійно (замість суб'єкта звернення) визначити іншого суб'єкта розгляду звернення. Не є також достатньо зрозумілим порядок розгляду звернення, яке надійшло суб'єкту розгляду звернення від іншого суб'єкта розгляду звернення [6].

Також відповідно до абзацу 1 частини 2 статті 4 проекту, «усне звернення до суб'єкта розгляду може бути подано на особистому прийомі, зокрема за допомогою відеоконференцзв'язку...». Відповідний термін згадується також в абзаці 1 частини 1 ст.

17 та частині 3 ст. 16 проекту. Однак, поданий проект наразі не містить ані визначення такого способу комунікації між суб'єктами звернення та суб'єктами розгляду як «відеоконференцзв'язок», ані загальних правил його здійснення [5, 6].

У проекті, на відміну від положень чинного Закону, відсутні положення щодо: безоплатності розгляду звернень (ст. 21 чинного Закону); організації прийому громадян вищими посадовими особами – Президент України, Голова Верховної Ради України, Прем'єр-міністр України (ст. 23 чинного Закону). Крім того, виключаються норми про обов'язок керівників органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, об'єднань громадян проводити особистий прийом громадян (частина 1 ст. 22 Закону). Натомість відповідно до абзацу 1 частини 1 ст. 17 проекту повноваження проводити особистий прийом суб'єктів звернення, у тому числі за допомогою відеоконференцзв'язку, у порядку, визначеному їх керівниками, покладається на «уповноважених осіб».

Відповідно до пункту 3 ч. 1 ст. 3 проекту «уповноважена особа суб'єкта розгляду (далі – уповноважена особа)» визначається як «посадова особа (структурний підрозділ) органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим, органу місцевого самоврядування, іншого суб'єкта розгляду, визначена його керівником, до повноважень якої належить розгляд порушених питань і до обов'язків якої віднесено роботу із зверненнями або розгляд звернень». При цьому «уповноважені особи проводять особистий прийом суб'єктів звернення, у тому числі за допомогою відеоконференцзв'язку, у порядку, визначеному їх керівниками» (абзац 1 частини 1 ст. 17 проекту). Реалізація цієї норми на практиці також тягне збільшення навантаження на уповноважених посадових осіб, або збільшення штату державних органів [5].

Тобто, у проекті виключаються норми про обов'язок керівників та інших посадових осіб органів держави, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, та об'єднань громадян розглядати звернення та проводити особистий прийом суб'єктів звернення. Натомість відповідні

повноваження покладаються на уповноважених осіб. Прийняття запропонованих змін також призведе до того, що громадяни не матимуть права на особистий прийом, наприклад, посадовими особами місцевого самоврядування, керівниками житлово-експлуатаційних структур, інших державних установ чи комунальних підприємств, що виглядає недостатньо обґрунтованим, особливо у випадках, коли йдеться про суб'єктів розгляду звернень, діяльність яких фінансується за рахунок коштів Державного чи місцевого бюджету [6].

Також за результати дослідження проєкту хотілося б більш конкретизувати строки опрацювання звернень, оскільки ця сфера потребує максимальної чіткості. Чітко прописані норми та строки убезпечили б громадян від можливих зловживань посадовими обов'язками співробітників держорганів, в той самий час і полегшили б роботу установам та організаціям чітко регламентувавши їх роботу. Тому наявний проєкт Закону потребує доопрацювання та обговорення на рівні органів влади, громадських організацій та інших громадських активістів.

Останньою проблемою, на яку хотілося б звернути увагу у статті, є проблема масових та неодноразових звернень громадян. Відповідно до ст. 19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [1]. Певна кількість звернень, що надходить до органів влади, обумовлюється тим, що заявники виражають незгоду з обґрунтованими і вичерпними роз'ясненнями, що базуються на чинному законодавстві України, вважаючи «чим більше листів, тим швидше вирішиться питання». Цим пояснюються звернення громадян одразу декільком адресатам (Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України, міністерствам та народним депутатам України, тощо). Така маса однотипних звернень додає значного навантаження на компетентні органи чи посадових осіб, що відповідають за роботу зі зверненнями громадян.

Висновки. Підсумовуючи варто зазначити, що роль держави у сфері прав і свобод людини не повинна обмежуватись тільки в

закріплені їх у Конституції та інших нормативно-правових актах. Апарат держави має докладати всіх можливих зусиль для гарантування, охорони й захисту прав і свобод людини і громадянина. Саме це визначає гуманність держави.

Важко переоцінити необхідність комплексного удосконалення і оновлення законодавства про звернення, осучаснення відносин між владою та громадянами/особами, а також подолання проблем в їх організації, адже з моменту прийняття Закону України «Про звернення громадян» (02.10.1996 р.) минуло вже 28 років.

Забезпечення всебічного розгляду звернень громадян, порушених у них проблем, оперативне їх вирішення, задоволення законних прав та інтересів громадян на сучасному етапі є одним з пріоритетних завдань органів державної влади та органів місцевого самоврядування, відповідальним обов'язком їх посадових і службових осіб, фактором забезпечення суспільно-політичної та економічної стабільності.

В умовах сьогодення реалізація деяких аспектів права на звернення може бути ускладнена або зовсім неможлива. Проте підлаштовуючись під реалії життя органи державної влади забезпечують реалізацію даного права, але все ж доцільно громадянам керуватися принципами розумності, помірності та розсудливості при направленні звернень до суб'єктів владних повноважень в період дії воєнного стану.

За результатами аналізу положень проєкту Закону «Про звернення», можна визнати актуальними ряд новел, зокрема, пропозиції щодо: уточнення прав і обов'язків суб'єктів звернення, зокрема, в частині права заявника отримати інформацію про порядок подання і розгляду звернень, про реєстрацію звернення та стан його розгляду, а також на отримання письмової або у випадках, визначених законом, усної відповіді про результати розгляду звернення та проведення особистого прийому за допомогою відеоконференцзв'язку. В цілому проєкт є прогресивним та відображає сучасні реалії, проте для мінімізації випадків подвійного трактування норм та строків розгляду чи перенаправлення звернень належному суб'єкту розгляду доцільним було б доопрацювати проєкт Закону.

Література:

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.11.2024)
2. Про звернення громадян: Закон України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996, № 47, ст. 256. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 16.11.2024)
3. Роз'яснення Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. URL: <https://ombudsman.gov.ua/uk/voyennij-stan/pravo-na-zvernennya-ta-informaciyu/pravo-na-zvernennya> (дата звернення: 16.11.2024)
4. Про порядок розгляду звернень фізичних та юридичних осіб: Закон Республіки Казахстан від 12.01.2007 р. № 221-III. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30086115 (дата звернення: 14.11.2024)
5. Про звернення: проект Закону України. № 11082 від 13.03.2024. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43836> (дата звернення: 12.11.2024)
6. Сайт Верховної Ради України. URL: <https://www.rada.gov.ua/> (дата звернення: 14.11.2024)
7. Юридичний портал № 1. Інтернет ресурс. URL: <http://mego.info/> (дата звернення: 14.11.2024).
8. Француз А.Й. Права і свободи людини та громадянина: досвід гарантування та реалізації зарубіжних країн для України / О.В. Лисенко, А.Й. Француз. Актуальні питання сучасної науки та практики: матеріали науково-практичної конференції (м. Київ, 15 листопада 2018 р.) К.: Університет «КРОК», 2018. С. 645-647

References:

1. Konstitutsiia Ukrainy, Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 1996, № 30, p. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-D0%B2%D1%80#Text> (Accessed November 16, 2024)
2. Pro zvernennia hromadian: Zakon Ukrainy Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 1996, № 47, p. 256. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text> (Accessed November 16, 2024)
3. Roz'iasnennia Uповnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny. URL: <https://ombudsman.gov.ua/uk/voyennij-stan/pravo-na-zvernennya-ta-informaciyu/pravo-na-zvernennya> (Accessed November 14, 16, 2024)
4. Pro poriadok rozghliadu zvernenn' fizychnykh ta iurydychnykh osob: Zakon Respubliki Kazakhstan vid 12.01.2007 r. № 221-three. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30086115 (Accessed November 14, 2024)
5. Pro zvernennia: projekt Zakonu Ukrainy? № 11082 vid 13 march 2024. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43836> (Accessed November 16, 2024)
6. Website of the Verkhovna Rada of Ukraine, Sajt Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: <https://www.rada.gov.ua/> (Accessed November, 14, 2024)
7. Yurydychnyj portal № 1. Internet resurs. URL: <http://mego.info/> (Accessed November 12, 2024)
8. Frantsuz A. Yo. (2018) «Human and citizen rights and freedoms: the experience of guaranteeing and implementing foreign countries for Ukraine « Prava i svobody liudyny ta hromadianyna: dosvid harantuvannia ta realizatsii zarubizhnykh krain dlia Ukrainy / O.V. Lysenko, A.Yo Frantsuz // Aktual'ni pytannia suchasnoi nauky ta praktyky: materialy naukovopraktychnoi konferentsii (m. Kyiv, 15 lystopada 2018 r.), Kyiv: Universytet «KROK», Pp.645-647

Стаття надійшла до друку 18 листопада 2024 року